

NAŠA IZDAVAČKA CERILA

Valjda nijedan oblik kulture, poslednjih godina, nije preživeo toliko izmena i dopuna, sporazuma i nesporazuma kao izdavačka delatnost, oko svega drugog smo se, čini se, lakše dogovarali, brže usvajali nove inicijative i iznalazili uspešnija rešenja. Pa i pored nesumnjivih rezultata, mnogi poslovi su još uvek ostali neuradeni, brojni problemi nerešeni. Tome su, neosporno, ponajviše doprinele godinama nagomilavane teškoće i nedovoljna briga o knjizi i delatnostima koje su s njom u neposrednoj vezi, počev od elementarnog problema pismenosti do brojnih nerešenih pitanja bibliotečke i knjižarske mreže. Takvu je situaciju otežavala i odista nepovoljna kreditna politika, tako da su, ionako nedovoljno motivisana, izdavačka preduzeća naprosto zanemarila svoju društvenu ulogu i dovijala se kako su znala i umela, baveći se svim i svačim, od prodaje kancelarijskog materijala i tapeta u knjižarama, do štampanja etiketa i nalepnica za flašice alkoholnih i bezalkoholnih pića u svojim štamparijama. Knjiga je bila okužena roba i svako, ko je ikako mogao, nastojao je da je zaobiđe.

Razume se, najteže su prolazile knjige domaćih pisaca, dela naših savremenika. I bilo je krajnje vreme, da se pokrene čitav niz novih akcija i učine suštinski zahvati u ovoj oblasti. Te akcije inicirali su pisci i njihovo udruženje, jer su oni bili najviše i zainteresovani. Neke od tih inicijativa, uz svesrdnu podršku zajednice i odgovarajuću zakonodavnu aktivnost, te ozbiljno preračunavanje „u hodu” u samim izdavačkim kućama, zaživele su i donele valjane rezultate, tako da se danas može reći kako već imamo novu, bitno izmenjenu situaciju u ovoj oblasti, gde svi zainteresovani činoci svoje odnose regulišu samoupravnim sporazumima.

Dakako, veliki deo problema je samo načet, a do zadovoljavajućeg stanja treba još dosta uložiti. Samoupravni sporazum između pisaca i izdavača, koji su potpisale i druge društvene insti-

tucije, samo je delimično popravio položaj domaće knjige, ali to je tek temelj na kome treba graditi. Jer, mnoga se pitanja nužno prepliću sa drugim nerešenim pitanjima, koja, i da bi bila uspešno rešena, moraju biti deo nove politike u kulturi. Kada je reč o problemima u vezi sa domaćom knjigom, treba imati na umu da je njihovo rešavanje u neposrednoj vezi sa statusom pisca kao radnog čoveka i stvaraoca.

U ovom osvetljenju, svakako, najosetljivije pitanje našeg književnog života, je položaj mladih stvaralaca, onih što tek pristižu i mukotrpno stiču svoje književno ime. O tom problemu, iz godine u godinu, razgovori i sučeljavanja stavova ne prestaju, a nikako da se nađe uspešno rešenje. To pitanje je otežano i zato što zahteva uporedo rešavanje i ostalih elementarnih socijalnih problema, kao što su stan i zaposlenje.

Iskustvo poučava, zato pogledajmo kako su ove nevolje razrešavane u poslednjih nekoliko godina.

U vreme kada su poznati izdavači nerado prihvatili domaće autore i objavljivali jedva desetak knjižica godišnje, a samo jednu ili nijednu prvu knjigu (pa i to ocenjivali kao žrtvu i samopregor), dakle kada je izdavački prostor bio odviše uzak za književnu produkciju, počeli su se javljati mali, ali vredni izdavači, poput redakcija listova i časopisa ili domova kulture.

Naravno, takve edicije nije uvek odlikovalo dovoljno kritičke mere, pa ni ukusa, ali poneke, sa jasnom koncepcijom i književnom vrednošću, svakako nisu zaostajale iza srodnih biblioteka pod zaštitnim znakom „trustova“, „Prosvete“ ili „Nolita“.

Prvi takav izdavač bili su „Vidici“, studentska revija namenjena stvaralaštvu mladih, jedno od najuglednijih glasila u minuloj deceniji. Danas se već može reći da su „Vidici“ bili svojevrсна duhovna vežbaonica, „akademija“ kroz koju je prošlo nekoliko generacija stvaralaca čija imena danas izgovaramo sa poštovanjem. Gotovo sve što vredi u našoj savremenoj književnosti, ne samo u beogradskom krugu kulture, nego i u drugim centrima, prošlo je kroz „Vidike“. Na žalost, ovaj list, iako se još uvek pojavljuje, s vremena na vreme, uglavnom zbog nerešenog statusa i nedovoljne brige izdavača odavno je izgubio ugled i čitaoce.

U četiri kola istoimene biblioteke „Vidici“, od 1966. do 1970. godine, objavljeno je dvadeset prvih knjiga mladih pesnika, prozaista, filozofa i satiričara. Među njima su Miodrag Stanisavljević, Ivan Rastegorac, Adam Puslojić, Vidosav

Stevanović, Miroslav Josić Višnjić, Milisav Savić, Ibrahim Hadžić, Milan Milišić, Predrag Čudić, Mitko Madžunkov (i ostali neka se ne naljute), danas istaknuta imena srpske književnosti. Nije naodmet reći: da nije bilo „Vidika“, većina od njih bi bar još nekoliko godina čekala na red kod drugih izdavača i mučili muku slažući i rasturajući prvi rukopis.

Eto još jedne potvrde stava, da se listovi i časopisi ne pokreću samo zato da bi bilo omogućeno puklo publikovanje radova nego i zato da bi se jedan naraštaj ili grupa stvaralaca, najčešće po srodnosti okupljena, mogla da iskaže, da izrazi svoja uverenja i estetičke stavove. Sama činjenica prikupljanja priloga na jednom mestu, ponekad je dovoljan podstrek da se neke haotične slutnje ili nedovoljno jasne ideje iskažu kao teorijski zahtev ili program.

Nakon što su se „Vidici“ i njihova biblioteka izgubili u vrtlogu Izdavačkog centra studenata, neobičnog preduzeća, koje nije uspelo da nađe svoje mesto i udovolji nameni, posao su nastavili drugi.

Da bi koliko toliko pripomogao afirmaciji mladih talentovanih stvaralaca, Dom omladine Beograda je 1970. pokrenuo svoju biblioteku „DOB“, u kojoj je dosad objavljeno dvadeset knjiga autora kojima je to bila prva ili druga knjiga.

Skoro sva izdanja Doma omladine propraćena su izuzetnom pažnjom kulturne javnosti i povoljno ocenjena od stručne književne kritike. Među njima su knjige eseja Srbe Ignjatovića, Jovice Aćina, Dušana Pajina, Dragiše Kalezića, zatim proza Slavka Lebedinskog, Ratka Adamovića, Dragog Bugarčića, Radomira Glušca, Miodraga Rackovića, te poezije Ibrahima Hadžića, Zvonimira Kostića, Miroslava Maksimovića, Olge Stevanović i drugih. Pet knjiga je nagrađeno uglednim književnim nagradama.

Za proteklih sedam godina, materijalni status edicije bio je vrlo nezavidan. Ova vrsta delatnosti Doma omladine nije bila „dotirana“ od Beogradske zajednice kulture, niti od sadašnje Interesne zajednice, koja inače finansira ostale delatnosti Doma. Dom je, dakle, odvajao tzv. vlastita sredstva za ediciju. Jedina (i skromna) pomoć pristizala je od Republičke komisije za otkup tiraža prvih izdanja domaćih autora.

U takvoj situaciji, razume se, edicija se nije mogla razvijati. Smanjen je broj izdanja. Kakav je bio položaj edicije, najbolje govore autorski honorari. Autori su najpre dobijali paušalan iznos od 3.000 din., zatim 6.000 din., i, poslednja dva kola, po 10.000 din. Svi ostali poslovi (lek-

tura, korektura, itd.) kao i kod drugih malih izdavača, obavljani su besplatno.

Na sličan način „posluje” i biblioteka „Pegaz”, koju je pre četiri godine pokrenula književna omladina Srbije i u kojoj je dosad objavljeno, takođe, dvadeset prvih prozih i poetskih knjiga.

Ovoj ediciji su prethodile dve antologije: „Novije srpsko pesništvo” Milana Komnenića i „Nova srpska pripovetka” Ljubiše Jeremića, objavljene 1972, kojima je „novi talas” mladih stvaralaca, okupljen oko lista „Književna reč”, na izvestan način merio i premeravao kulturnu baštinu, jasno određujući mesto za vlastite temelje.

Biblioteka „Pegaz” je izrasla iz dobro poznatog konkursa za literarne radove mladih, koji je omladinska organizacija raspisivala svakog proleća, desetak godina. Iskustvo je pokazalo da je put od nagrade na konkursu do odštampane knjige bio veoma težak, te je ideja o njegovom prerastanju u biblioteku, gde je publikovanje postalo nagrada, vrlo brzo donela izvanredne rezultate. Tako je velika grupa mladih stvaralaca iskoristila svoju šansu i danas je to jedna od najautoritativnijih biblioteka namenjenih prvoj knjizi.

Treba reći da su nevolje koje ima ova edicija Književne omladine identične nevoljama drugih malih izdavača. Skromna pomoć zajednice prinudava mlade ljude da sve poslove obavljaju kao entuzijasti, bez ikakve nagrade i nadoknade, što, baca malu senku na ovakve izdavačke poslove, u kojima uloženi rad ne samo da nema odgovarajuću, nego nema nikakvu cenu.

U novom zakonu o izdavačkoj delatnosti, „privatnicima” nije omogućeno izdavanje knjiga, ali kao da je zakonodavac vodio računa o nekim izvanrednim inicijativama, pa je ostavio mogućnost autoru da sam objavi svoju knjigu. Ta otkrivena mala vrata, taman kao da su bila namenjena poduhvatu arhitekta i dizajnera Slobodana Mašića, koji je pre desetak godina osnovao svoju „privatnu” biblioteku, u kojoj je dosad objavljeno dvadesetak knjiga raznovrsne sadržine sa zajedničkim usmerenjem ka novim istraživanjima i neistraženim duhovnim prostorima.

U svakom Mašićevom izdanju, autor snosi deo štamparskih troškova i potpisuje se kao suizdavač — autor. Iako je ovakav način rada svojevrstan anahronizam, pokazalo se da on ima dosta zagovornika. Izgleda da je pravi razlog u tome što autori često ne žele da istrpe dugotrajnu „birokratsku” izdavačku proceduru ili

što, naprosto, ne mogu da nađu izdavača, te se sami upuštaju u posao prepuštajući se čudi tržišta. Pa, što i da ne? Oni veruju u svoje delo i njegovu moć da živi i samo izbori svoje mesto.

Pored navedenih inicijativa, sporadično su se, tu i tamo, pojavljivali i drugi mali izdavači, ali njihovi potezi nisu imali većeg zamaha ni odjeka. Među njih bi se mogli ubrojiti: neuspešan pokušaj Književne omladine Beograda sa časopisom i edicijom, zatim biblioteke „Singidunum”, napori univerziteta „Đuro Salaj” ili Izdavačkog centra studenata.

Kada se govori o izdavačkim uporištima mladih stvaralaca u Srbiji (bez pokrajina), ne sme se zaboraviti velika uloga „Bagdale” iz Kruševca, „Gradine” iz Niša i „Svetlosti” iz Kragujevca. Veliki broj naših uglednih pisaca mlade i srednje generacije svoje prve knjige objavili su kod ovih izdavača. Najzad, „Bagdala”, „Gradina” i „Svetlost” omogućile su afirmaciju velikom broju pisaca koji žive i stvaraju u unutrašnjosti i koji možda nikad ne bi ni dočekali svoju šansu da su čekali na red u većim izdavačkim kućama.

Niš, Kragujevac i Kruševac nisu samo privredni nego i snažni kulturni centri, koji najbolje potvrđuju opravdanost težnje ka demetropolizaciji kulture. Otuda se o ovakvim izdavačima ne može govoriti kao o „izdavačkoj gerili”, kako ponekad nazivamo male izdavače, nego kao o izdavačkim preduzećima čiji je značaj, u našoj sredini, neuporedivo veći nego što to pokazuje njihov finansijski rezultat.

Slična izdavačka delatnost, ali manjeg obima, razvija se i u drugim republičkim centrima, obično oko regionalnih listova i časopisa, kao npr. oko časopisa „Naše stvaranje” u Leskovcu, „Zamak kulture” u Vrnjačkoj Banji, „Braničevo” u Požarevcu, zatim u Zaječaru, Kraljevu, Čačku itd., po pravilu — onamo gde žive i snažnije deluju klubovi pisaca, kao družine koje podstiču stvaralaštvo mladih i koje, sa velikim entuzijazmom i preduzimljivošću, a najčešće uz pomoć privrednih organizacija, realizuju svoje stvaralačke zamisli i ideje, i tako na najbolji način ovaploćuju ustavno načelo o samoupravnom jedinstvu rada i stvaranja, proizvodnje i nadgradnje.

Ali, o tom književnom životu u Srbiji i o radu Književne omladine i njenih klubova, književnih tribina, i brojnih književnih susreta, mogla bi se sačiniti i posebna studija, pa stoga ti oblici aktivnosti ovde i nisu pobliže osvetljeni, iako su u bliskoj vezi sa izdavačkom delatnošću.

Situacija se u izdavačkoj delatnosti, u poslednje vreme, znatno izmenila nabolje, ali ne u tolikoj meri da bi veliki izdavači mogli da prate i valjano podržavaju mlade pisce, pogotovu one koji tek progovaraju, one što svakodnevno pristižu. Otuda u našoj izdavačkoj delatnosti i kulturi postoji izvestan međuprostor koji svojom aktivnošću uspešno popunjavaju tzv. mali izdavači, kao što su Književna omladina Srbije i Dom omladine Beograda sa svojim edicijama „Pegaz” i „DOB” — da ovom prilikom pomenemo samo najznačajnije. Uz malo više pažnje i neznatnu društvenu pomoć, ovi izdavači bi još uspešnije mogli da obavljaju svoju društvenu i kulturnu misiju.

No, treba istaći da je znatan deo problema koji muče male izdavače, identičan sa problemima velikih izdavača. Najteži je svakako, problem distribuiranja tiraža. Izdavačka preduzeća imaju svoje knjižare i najradije prodaju „svoje” knjige a nerado prihvataju tuđa izdanja, pogotovu ako su nekomercijalna. Jevtine, broširane, prve knjige mladih i još neafirmisanih pisaca se „ne isplate”, a zauzimaju prostor u knjižari, na tezgi, rede u izlogu, komplikuju administraciju itd. Knjižare su još uvek dućani u kojima nedostaju samo ćepenci. Ni kultura našeg knjižara nimalo se ne razlikuje od kulture prodavca, svaštara, u seoskoj prodavnici mešovite robe. Časni su malobrojni izuzeci. To je najteži problem naše izdavačke delatnosti. Zato nije čudo što se entuzijasti često pretvaraju u kurire s torbom u ruci koji obilaze ćepenke da bi ostavili ovde jedan onde dva primerka, uz neuobičajen i uce-njivački rabat.

Da bi ovaj i slični problemi (kao što je nužno administriranje i vodenje finansijskih poslova) mogli uspešnije da se prevlađuju, bilo bi dobro ovakve aktivnosti integrisati sa centrima kulture koji ionako već imaju tzv. opšte ili zajedničke službe. Možda bi i integracija u veće celine (na pr. „Pegaz” i „DOB”) donela još bolje rezultate. Mogu se svakako imenovati i drugi problemi, iznalaziti nove mogućnosti ili isticati slabosti koje su nužno pratile i prate ovu vrstu kulturne delatnosti, ali, na kraju, treba istaći da mali izdavači, sa jasno istaknutim svojim mestom, motivima i ciljevima, zaslužuju veću pažnju zajednice.